

Le collectif est mort! Vive le collectif!

Chokri Ben Chikha

Matthieu 5:46-47 Car si vous n'aimez que ceux qui vous aiment, quelle récompense en aurez-vous?

Er valt zoveel te schrijven, te vertellen, te bedenken rond het concept van een collectief en zeker een geëngageerd artistiek collectief. Laten we ons daarop focussen.

Hoe rijm je 'het belang van de groep boven het individueel belang' samen met de verlichtingswaarden van vrijheid, gelijkheid en broederlijkheid? Gelijkheid en broederlijkheid zijn daarmee te vereenzelvigen maar niet de vrijheid. En zeker niet in tijden waar het liberalisme en kapitalisme zo diep doordrongen is in onze samenleving en het artistiek veld? Er is de erfenis van de arbeidsbeweging, feministische, holebi bewegingen en van de mei '68 tigers en ook de drie grote vrijheidsstrijders (en inspiratoren van vele collectieven) van de twintigste eeuw: Mahatma Gandhi, Martin Luther King en Nelson Mandela. Deze zorgden voor het neerhalen van het wij/zij denken. Maar hoe vaak zijn ideeën gebruikt geweest en misbruikt? En komen zij niet onder druk te staan van nationalisme, identiteitspolitiek, ongebreideld kapitalisme en vermarkting van kunst?

Een collectief dient zichzelf steeds opnieuw heruit te vinden. Of zoals Socrates zei, de mens ziet al een metafoor voor een collectief, dat het leven van een mens dat niet onderzocht is, niet waard is om geleefd te worden. In extreme, tegendraadse betrokkenheid zelf ligt de betekenis van het mens-zijn. Een mens is nooit meer mens dan wanneer hij zichzelf geweld aandoet, wanneer hij tegen zijn eigen instincten van veiligheid, zelfbehoud en dus stereotypering handelt, wanneer hij zijn egocentrische streven naar eigenwaarde en roem eigenhandig onderuit haalt, wanneer hij zijn vijand tegemoet loopt en zich engageert met wat hij haat. "Het vreemde is geen bedreiging, maar noodzaak." Zegt Nederlandse columnist Bas Heijne. "Alles wat mij vreemd is, is gewenst. " Het is een opdracht die recht tegen onze instincten en dus stereotypering ingaat. We zijn er van nature uit slecht voor uitgerust..

Onze samenleving is niet dezelfde als vijftig jaar geleden, maar het wij-versus-zij-discours is niet verdwenen, het verschuift voortdurend. De migratie, de steeds toenemende mobiliteit, moderne communicatiemiddelen, globalisering, enz. maken dat de diversiteit in de samenleving voortdurend toeneemt. Dat brengt nieuwe ongelijkheden met zich mee. Het meest concrete voorbeeld daarvan zijn de getto's die ontstaan in de (rand)steden. Ze waren een duidelijke uiting van de 'fracture sociale', zoals Gauchet ze in 1985 noemde. Dat heeft, zoals we weten, geleid tot spanningen en gewelddadige protesten tussen verschillende stedelijke bevolkingsgroepen. Die spanningen maken op hun beurt de kloof nog groter.

Een collectief, en zeker een geëngageerd artistiek collectief, ambieert de sociale maar ook de culturele kloof te overbruggen. Zij spreekt graag in termen van wij. Maar wie zijn 'wij'? Is de huidige maatschappij niet onnoemelijk divers en moeilijk en zeker niet onder enkele noemers te vatten? En mocht er een 'wij' zijn, zijn de normen en waarden van het (artistiek) collectief

altijd en steeds beter en hoogstaander dan die van een ander? Het lijkt alsof we niet om stereotypen heen kunnen. Ze zijn overal, en we blijven ons ervan bedienen. Daarom is er behoefte aan een bredere blik binnen een collectief die de mechanismen van stereotypen kan begrijpen en blootleggen en vervolgens de kritische slagkracht ervan kan vatten om zelf geen karikatuur van zichzelf te worden.

Ik spreek uit ervaring, heb zelf meegemaakt met mijn toenmalig gezelschap Union Suspecte hoe sommige maatschappelijke discussies rond discriminatie, hoofddoeken,... verzanden in simplismen en dogmatiek. Dit was voor mij een reden om uit mijn eigen collectief te stappen.

Ik denk dat je met een collectief binnen ons sterk gepolariseerde multi- of interculturele samenleving vier posities kunt aannemen ten aanzien van (de cultuur van) de Ander, of noem het waarheidsconstructies over cultuur.

1. *Het extremistische collectief* (van nationalistische, ethnocentrische, ideologische of religieuze aard). Het stelt een hiërarchie op tussen culturen.
2. *Het multiculturalistische collectief* doet dat niet. Het koestert het naïeve geloof in het tolerant naast elkaar bestaan van culturen. Het multiculturalisme verbergt achter het masker van respect en geïnteresseerdheid een grondige onverschilligheid ten aanzien van de Ander.
3. *Het transculturalistische collectief* daarentegen gelooft niet in homogene en naar buiten toe gesloten culturen en hangt een hybride beeld op van de maatschappelijke realiteit, gekenmerkt door wederzijdse kruising, doordringing, vervlechting en overlapping van en tussen cultuurvormen en levensstijlen.

Het eerste collectief is helder. Volgens de extremist moet de andere cultuur vernietigd worden om zijn/haar superieure cultuur te laten domineren.

Het tweede en de derde collectief wil alles ter discussie stellen, behalve zichzelf, veelal de Westerse blik. De multiculturalist sluit twee naast elkaar bestaande waarheden, de Westerse en de niet-Westerse hermetisch van elkaar af. De transculturalist past zich aan en verwacht van de 'ander' dat deze zich evenzeer aanpast, zodat er een 'universele', hybride waarheid kan ontstaan. De multiculturalist en de transculturalist ontkennen beiden dat er in hun waarheid een tekort bestaat.

Wie dat wel doet is het ironische collectief, de vierde mogelijkheid. De ironicus gaat aan zijn eigen waarheid twijfelen omdat hij ziet dat de 'ander' een andere waarheid ernstig neemt. Vanuit de zelftwijfel blijft de ironicus steeds geïnteresseerd in de waarheid van anderen. Maar hij loopt het risico te verzanden in een oneindig scala aan waarheden. Hij/zij zal steeds opnieuw de voor hem/haar 'nieuwe' waarheid met bijhorend vocabulaire onderzoeken, zich daarbij afvragend welke beter is.

Voilà, wat levert dit denken op? Kiezen we voor het multiculturalistische, voor het transculturalisme of voor een ironische collectief?

Het manifest van het kritisch collectivisme

Le collectif est mort! Vive le collectif! Wij kritische leden van de collectief zweren de hierna volgende regels te hebben gezocht en gevonden, ze te onderschrijven en er ons aan te onderwerpen. Ze zijn een einde van een etappe, maar luiden het begin in van een volgende.

1. De kritische collectivist erkent de kracht en de zwakte van stereotypen en doet daar niet flauw over. Stereotypen zijn ambigu, ze maken onze wereld eenvoudiger, simpeler, meer beheersbaar. Maar ze zijn ook de bron en de uiting van de sociaal-culturele breuk. Ze zijn bovendien de sleutel tot onszelf, onze blik en onze werkelijkheid. Stereotypering is flexibel, dus stereotypen zijn in beweging. Ze dienen nauwlettend te worden bevraagd, gereset, aangepast aan een voortdurend veranderende werkelijkheid.
2. De kritische collectivist veinst autoriteit en dat maakt haar positie per definitie ironisch, maar niet vrijblijvend. We zijn geen sociaal-realisten, geen naturalisten, geen postmodernisten of cynici. We zijn op zoek naar waarheidsconstructies en doen dat voortdurend. De Waarheid is, evenals het stereotype, steeds in beweging. Daarvoor laten we ons inspireren door de feitelijke, de persoonlijke, de sociale en de helende waarheid. We verzetten ons tegen elke vorm van karikaturisering.
3. De kritische collectivist maakt in haar spel een diagnose van de ziekte – dat kan gaan van populisme tot extremisme – maar geneest niet. De patiënt – alias de maatschappij – beslist zelf wat hij ermee doet. De ware autoriteit geeft immers geen antwoorden, de ware autoriteit stelt vragen.
5. De kritische collectivist moet samenwerken met wetenschappers. De kritische collectivist is ondanks zijn breedspraak geen fantast. In het verlengde van zijn multidisciplinaire aanpak baseert hij/zij zich graag op concrete, wereldse thema's zoals identiteit, geschiedenis, religie en de Noord-Zuidverhouding.
6. De kritische collectivist neemt de vrijheid om tegengestelde diagnoses te stellen en het voor onverdedigbare standpunten op te nemen. Als kritische collectivist speel je met de (on)gerustheid van de burger door de meervoudige identiteit centraal te stellen. Is hij nu een van ons? Hoor ik erbij? Zijn we één groep of twee? Twijfelzone. Radicale twijfel, intersubjectiviteit, *rupture*, geen vrijblijvende clash, maar resolute crash.
7. De kritische collectivist laat ogenschijnlijk in het midden of we nu zelf stereotypen creëren of bekritisieren. De blik van de patiënt, de toeschouwer en die van onszelf, 'de makers', staat centraal, en niet de patiënt of de makers zelf.